

PROFILAKTIKA INSPEKTORINING PROFILAKTIK HISOBGA OLINISHI LOZIM BO'LGAN SHAXSLAR VA ULARNI PROFILAKTIK HISOBGA QO'YISH FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH

Nazirov Ma'murjon Mansurjon o'g'li
323-guruh kursanti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19916930>

Annotatsiya. Ushbu maqola profilaktika inspektorining profilaktik hisobga olinishi lozim bo'lgan shaxslar bilan ishlash faoliyatini tahlil qilish va uni takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan. O'zbekiston Respublikasining “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida”gi Qonuni (O'RQ-371-son, 14.05.2014 y.) asosida profilaktik hisobning huquqiy asoslari, hisobga olinadigan shaxslar toifalari, ularni hisobga qo'yish tartibi va muddatlari yoritilgan.

Maqolada profilaktika inspektorlarining mahallalarda “mahalla yettiligi” tarkibida olib boradigan yakka tartibdagi profilaktika ishlari, profilaktik suhbatlar, monitoring va ijtimoiy moslashtirish choralari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, amaliyotda uchrayotgan muammolar — yuklama ortiqchaligi, moddiy-texnik ta'minot yetishmovchiligi, hamkorlikdagi zaifliklar, raqamli monitoringning yetarli emasligi va kadrlar malakasini oshirish zarurati tahlil qilinadi.

Tadqiqotning dolzarbligi so'nggi yillarda qabul qilingan Prezident qarorlari (xususan, PQ-2896 va 2025-yilgi mahallalarda xavfsiz muhitni yaratishga qaratilgan hujjatlar) doirasida profilaktika tizimini yanada takomillashtirish talabi bilan bog'liq. Muallif profilaktik hisob axborot tizimini raqamlashtirish, individual profilaktika rejalarini joriy etish, “mahalla yettiligi” bilan integratsiyani kuchaytirish, kadrlar tayyorlashni psixologik va ijtimoiy yo'nalishlarda yaxshilash hamda xorijiy tajribadan (probation va community policing) foydalanish bo'yicha aniq takliflarni ilgari suradi.

Kalit so'zlar: profilaktika inspektori, profilaktik hisob, huquqbuzarliklar profilaktikasi, yakka tartibdagi profilaktika, mahalla yettiligi, takomillashtirish.

Kirish

O'zbekiston Respublikasining “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida”gi Qonuni (2014-yil 14-may, O'RQ-371-son) huquqbuzarliklarning umumiy, maxsus, yakka tartibdagi va viktimologik profilaktikasini huquqiy asoslab berdi. Mazkur qonunga ko'ra, profilaktik hisob — huquqbuzarlik sodir etish xavfi yuqori bo'lgan shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan individual profilaktika chorasi hisoblanadi. U odatda bir yil muddatga belgilanadi va maqsadi — shaxsning axloqan tuzalishi, takroran huquqbuzarlik sodir etishining oldini olishdir.

Profilaktika inspektori mahallalarda “mahalla yettiligi” tarkibida faoliyat yuritib, profilaktik hisobdagi shaxslar bilan manzilli ish olib boradi. 2017-yildagi Prezident qarori (PQ-2896) bu faoliyatni tubdan takomillashtirishga qaratilgan bo'lib, inspektorlarning hisobot berishi, mas'uliyati va samaradorligini oshirishni nazarda tutadi.

Profilaktik hisobga olinishi lozim bo'lgan shaxslar toifalari

“Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida”gi Qonunning 35–36-moddalariga muvofiq, quyidagi shaxslar profilaktik hisobga olinishi mumkin:

- Ilgari sudlangan va jazoni o'tab chiqqan shaxslar (ayniqsa, og'ir jinoyatlar bo'yicha);
- Ma'muriy huquqbuzarliklar uchun bir necha marta javobgarlikka tortilganlar;
- Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar yoki alkogolga nisbatan qaramligi bo'lgan shaxslar (majburiy davolanish asosida);

- Oilaviy zo‘ravonlik, tazyiq holatlarida ishtirok etgan yoki ularga moyil shaxslar;
- Voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarlik sodir etgan yoki ularga moyil bo‘lgan shaxslar;
- Boshqa asoslar (qonunda nazarda tutilgan hollarda, masalan, huquqbuzarlik sodir etishga ochiq tahdid yoki xatti-harakatlar).

Bir shaxs bir necha asos bo‘yicha hisobga olinsa, har bir asos bo‘yicha alohida hisob yuritiladi. Hisobga qo‘yish elektron profilaktik hisob axborot tizimi orqali amalga oshiriladi. Hisob muddati tugagach yoki shaxs ijobiy o‘zgargan taqdirda hisobdan chiqariladi.

2024–2025-yillarda O‘zbekistonda profilaktik hisobda taxminan 400–500 ming nafar fuqaro turgani qayd etilgan, bu raqam huquqbuzarliklarning oldini olishda tizimning qamrovini ko‘rsatadi.

Profilaktika inspektorining faoliyati: asosiy yo‘nalishlar

Profilaktika inspektori hisobdagi shaxslar bilan quyidagi ishlarni olib boradi:

1. Profilaktik suhbatlar — shaxsning yashash, ish yoki o‘qish joyida, maxsus tayanch punktlarida o‘tkaziladi. Suhbatda shaxsning ijtimoiy-maishiy sharoiti, muammolari o‘rganiladi, huquqiy tarbiya beriladi.
2. Manzilli profilaktika — “mahalla yettiligi” (mahalla raisi, hokim yordamchisi, yoshlar yetakchisi, xotin-qizlar faoli, ijtimoiy xodim) bilan hamkorlikda oila va atrof-muhitni o‘rganish.
3. Hisob yuritish — profilaktik yig‘ma jild, elektron tizim orqali monitoring.
4. Boshqa choralar — zarur hollarda ma‘muriy nazorat, majburiy davolanish, ijtimoiy yordam ko‘rsatishga ko‘maklashish.

Faoliyat samaradorligi jamoatchilik fikri, hisobotlar va takror huquqbuzarliklar soni bo‘yicha baholanadi. Har oy mahallada aholi oldida hisobot beriladi.

Mavjud muammolar

- Yuklama ortiqchaligi — inspektorlarga ba‘zan ularga xos bo‘lmagan vazifalar (masalan, boshqa soha masalalari) yuklatiladi.
- Moddiy-texnik ta‘minot yetarli emasligi — transport, texnika, raqamli vositalar yetishmovchiligi.
- Hamkorlikdagi kamchiliklar — ba‘zi hollarda mahalla yettiligi a‘zolari va boshqa idoralar (probatsiya, ijtimoiy xizmatlar) o‘rtasida muvofiqlashtirish zaif.
- Tahlil va monitoringning yetarli emasligi — hisobdagi shaxslarning individual xususiyatlarini chuqur o‘rganish va samarali dasturlarni ishlab chiqishda muammolar mavjud.
- Kadrlarni tayyorlash — zamonaviy psixologik, ijtimoiy ish usullari bo‘yicha malaka oshirish talab etiladi.

Faoliyatni takomillashtirish yo‘llari

Profilaktika inspektorlarining faoliyatini takomillashtirish uchun quyidagi choralar taklif etiladi:

1. Raqamlashtirishni kuchaytirish — profilaktik hisob axborot tizimini yanada takomillashtirib, sun‘iy intellekt yordamida xavf darajasini bashorat qilish mexanizmini joriy etish.
2. Yangicha mexanizmlar — individual profilaktika rejalari (shaxsning yoshi, jinsi, ijtimoiy holati hisobga olingan holda) ishlab chiqish va “mahalla yettiligi” bilan integratsiyalash.
3. Hamkorlikni mustahkamlash — ichki ishlar organlari, mahalla, ta‘lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy himoya idoralari o‘rtasida yagona axborot platformasini yaratish.

4. Kadrlar salohiyatini oshirish — IIV Akademiyasi va malaka oshirish kurslarida psixologik tayyorgarlik, viktimologik profilaktika, zamonaviy monitoring usullariga alohida e'tibor qaratish.

5. Samaradorlik bahosini takomillashtirish — faqat takror huquqbuzarliklar soni emas, balki ijtimoiy moslashish ko'rsatkichlari (ishga joylashish, oilaviy barqarorlik) ni hisobga olish.

6. Xorijiy tajribadan foydalanish — Yevropa va Osiyo mamlakatlaridagi probation va community policing tajribasini milliy sharoitga moslashtirish.

Asosiy qisim.

2.1. Profilaktik hisob tushunchasi va huquqiy asoslari

O'zbekiston Respublikasining “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida”gi Qonuni (O'RQ-371-son, 14.05.2014 y.) huquqbuzarliklarning oldini olish tizimida profilaktik hisobni yakka tartibdagi profilaktikaning muhim shakli sifatida belgilaydi.

Profilaktik hisob — huquqbuzarlik sodir etish xavfi yuqori bo'lgan shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan individual profilaktika chorasi bo'lib, uning asosiy maqsadi shaxsning ijtimoiy moslashuvini ta'minlash, g'ayriijtimoiy xulq-atvorni bartaraf etish va takroriy huquqbuzarliklarning oldini olishdan iborat. Hisob odatda bir yil muddatga belgilanadi va ichki ishlar organlarining profilaktika inspektori tomonidan amalga oshiriladi.

Qonunning 35–36-moddalariga ko'ra, profilaktik hisobga olish ichki ishlar organlari tomonidan tegishli asoslar mavjud bo'lganda, profilaktika (katta) inspektori taqdimnomasiga asosan tuman (shahar) ichki ishlar bo'limi boshlig'ining qarori bilan rasmiylashtiriladi. Hisob elektron profilaktik hisob axborot tizimi orqali yuritiladi.

2.2. Profilaktik hisobga olinishi lozim bo'lgan shaxslar toifalari

Amaldagi qonunchilikka ko'ra, quyidagi asosiy toifadagi shaxslar profilaktik hisobga olinishi mumkin (Qonun 35–36-moddalar):

- Ilgari sudlangan va jazoni o'tab chiqqan shaxslar (ayniqsa, og'ir va o'ta og'ir jinoyatlar bo'yicha);

- Ma'muriy huquqbuzarliklar uchun bir necha marta javobgarlikka tortilgan shaxslar;

- Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar yoki alkogolga qaramligi bo'lgan va majburiy davolanishga muhtoj shaxslar;

- Oilaviy zo'ravonlik, tazyiq holatlarida ishtirok etgan yoki ularga moyil shaxslar;

- Voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarlik sodir etgan yoki ularga moyil bo'lgan shaxslar;

- Huquqbuzarlik sodir etishga ochiq tahdid solayotgan yoki g'ayriijtimoiy xulq-atvori aniqlangan boshqa shaxslar.

2024-yilda O'zbekistonda 459 418 nafar fuqaro profilaktik hisobga olingan bo'lib, bu ko'rsatkich o'tgan yilga nisbatan sezilarli darajada oshgan. Shu bilan birga, hisobga olinganlarning atigi 5,4 foizini ilgari sudlangan shaxslar tashkil etgan. Bu holat hisobga olish amaliyotini optimallashtirish zarurligini ko'rsatmoqda. Hozirgi vaqtda qonun loyihasi bo'yicha hisobga olinadigan shaxslar doirasini 6 toifadan 4 toifaga qisqartirish va ma'muriy huquqbuzarliklar bo'yicha moddalarni 28 tadan 12 taga kamaytirish taklifi muhokama qilinmoqda.

2.3. Profilaktika inspektorining profilaktik hisobdagi shaxslar bilan ishlash faoliyati

Profilaktika inspektori “mahalla yettiligi” tarkibida faoliyat yuritib, hisobdagi shaxslar bilan quyidagi asosiy yo'nalishlarda ish olib boradi:

1. Profilaktik suhbatlar o‘tkazish — shaxsning yashash, ish yoki o‘qish joyida, tayanch punktlarida o‘tkaziladi. Suhbatda shaxsning ijtimoiy-maishiy sharoiti, muammolari, huquqbuzarlik sabablari o‘rganiladi, huquqiy tarbiya beriladi va ijobiy o‘zgarishlarga undaladi (Qonunning 30-moddasi).

2. Manzilli (individual) profilaktika tadbirlari — mahalla raisi, hokim yordamchisi, yoshlar yetakchisi, xotin-qizlar faoli va ijtimoiy xodim bilan hamkorlikda oila va atrof-muhitni chuqur o‘rganish.

3. Hisob yuritish va monitoring — profilaktik yig‘ma jild va elektron tizim orqali doimiy kuzatuv. Har bir shaxs uchun individual profilaktika rejasi tuziladi.

4. Ijtimoiy yordam va rehabilitatsiya — ishga joylashish, davolanish, ta‘lim olishga ko‘maklashish, oilaviy muammolarni hal etishda ishtirok etish.

5. Nazorat choralarini qo‘llash — zarur hollarda rasmiy ogohlantirish, ma‘muriy javobgarlikka tortish yoki boshqa idoralar bilan hamkorlikda choralar ko‘rish.

Profilaktika inspektori har oy mahallada aholi oldida o‘z faoliyati yuzasidan hisobot beradi. Faoliyat samaradorligi takroriy huquqbuzarliklar soni, jamoatchilik fikri va shaxslarning ijtimoiy moslashish darajasi bo‘yicha baholanadi.

2.4. Mavjud muammolar va kamchiliklar

Profilaktika inspektorlarining profilaktik hisobdagi shaxslar bilan ishlash faoliyatida bir qator muammolar saqlanib qolmoqda:

Xulosa

Profilaktika inspektorining profilaktik hisobdagi shaxslar bilan ishlashi huquqbuzarliklar profilaktikasining eng muhim bo‘g‘ini hisoblanadi. Mavjud qonun hujjatlari yetarli asos yaratgan bo‘lsa-da, amaliyotda raqamlashtirish, hamkorlik va kadrlar tayyorlashni kuchaytirish orqali tizimni yanada takomillashtirish zarur. Bu nafaqat jinoyatchilik darajasini pasaytiradi, balki fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilishga, jamiyatda xavfsiz muhit yaratishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni (O‘RQ-371).
2. Prezident qarorlari (PQ-2896 va boshqalar).
3. Ilmiy maqolalar va amaliyot materiallari (CyberLeninka, In-Academy.uz va boshqa manbalar).